

I. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA
SIRBİSTAN İLE OSMANLI DEVLETİ ARASINDA YAŞANAN
TABİİYET SORUNLARINA DAİR BAZI TESPİTLER
SOME OBSERVATIONS ABOUT THE NATIONALITY PROBLEMS
OCCURRING BETWEEN SERBIA AND THE OTTOMAN STATE
DURING THE WORLD WAR I

FEYZA KURNAZ ŞAHİN

Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkanlığı
Assoc. Prof. Dr., Afyon Kocatepe University, Department of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution
fsahin@aku.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-4858-1639>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute
TAED-65, Mayıs - May 2019 Erzurum
ISSN - 1300-9052

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 12.08.2018

Kabul Tarihi-Accepted Date : 24.05.2019

Sayfa-Pages : 363-379

 <http://dx.doi.org/10.14922/Turkiyat4021>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate

I. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA
SIRBİSTAN İLE OSMANLI DEVLETİ ARASINDA YAŞANAN TABİİYET
SORUNLARINA DAİR BAZI TESPİTLER
SOME OBSERVATIONS ABOUT THE NATIONALITY PROBLEMS
OCCURRING BETWEEN SERBIA AND THE OTTOMAN STATE
DURING THE WORLD WAR I

FEYZA KURNAZ ŞAHİN

Öz

Çalışmanın amacı I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında yaşanan tabiiyetle ilgili sorunları irdelemek olarak tanımlanır.

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti Balkan savaşları sonrasında geniş ölçüde toprak ve nüfus kaybına uğramıştır. Bunun sonucunda kaybedilen topraklardaki Müslüman ahalinin bir kısmı Osmanlı topraklarına göç ederken, diğer bir kısmı ise mevcut topraklarda yaşamaya devam etmiştir. Savaşın ardından Balkan Devletleri ile imzalanan antlaşmalarla hem sınır meseleleri halledilmeye çalışılmış hem de Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklarda kalan Müslümanların hukukunu korumaya yönelik esaslar tespit edilmiştir. Bu kapsamda Müslümanların tabiiyet, mülkiyet, askerlik, din ve ibadet özgürlüklerinin uluslararası alanda garanti edilmesi için çaba harcanmıştır.

Osmanlı Devleti, Balkan savaşları sonrasında Sırbistan'a da toprak bıraktığı için iki ülke arasında imzalanan 14 Mart 1914 tarihli İstanbul Antlaşması gereğince Müslümanların hukuku korunmaya ve iki devlet arasında yaşanan tabiiyet sorunları çözüme ulaştırılmaya çalışılmıştır. Sırbistan'da kalan Müslüman nüfus ile Sırbistan uyruklu olup Osmanlı Devleti topraklarında ikamet eden Sırp nüfus için tabiiyet seçimi belli esaslara bağlanmıştır. Ancak antlaşmalarda yer alan esaslar taraf devletlerin izledikleri politika ve uygulamalar neticesinde tam anlamıyla yerine getirilmemiştir. Bunda Balkan savaşlarının hemen ardından I. Dünya savaşının

Abstract

The aim of the study is to examine the problems related to nationality between the Ottoman Empire and Serbia during World War I.

As it is known, the Ottoman Empire suffered a large loss of land and population after the Balkan wars. As a result of that, some of the Muslim population in the lost territories migrated to the Ottoman lands, while another part continued to live in the lost territories. With the agreements signed with the Balkan States after the war, both the border issues were tried to be solved and on the other hand principles were determined to protect the rights of the remaining Muslims in the Ottoman Empire's lost lands. In this context, efforts have been made to guarantee the issues of nationality, property and soldier ship of Muslims and the freedom of religion and worship of them in the international arena.

Since the Ottoman Empire left the territory to Serbia in the aftermath of the Balkan Wars, the rights of the Muslims were tried to be protected and the nationality problems between the two states were tried to be solved in accordance with the İstanbul agreement which was signed between the two countries on 14th of March 1914. The choice of nationality were obligated by certain principles either for the Muslim population left in Serbia or for the Serbian population whose abodes were the territory of the Ottoman State. However, the principles contained in the agreements had not been fully fulfilled as a result of the policies and practices adopted by the States. The immediately beginning of World War I after the Balkan Wars

başlamasının etkisi büyüktür. Özellikle Osmanlı Devleti ile Sırbistan'ın rakip taraflarda yer alması tabiiyet meselelerinin çözümünde yaşanan sıkıntıları artırmıştır.

Çalışmada temel olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgelerinden, Harice Nezareti tabiiyet talimatnamelerinden ve telif eserlerden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Sırbistan, Osmanlı Devleti, Tabiiyet.

had a great impact on that. Especially the fact that the Ottoman Empire and Serbia took place in the rival sides increased the problems in the solution of the issues of nationality.

In this study, the researcher mainly used the Prime Ministry Ottoman Archive Documents, Ottoman State Ministry of Foreign Affairs' regulations about nationality and other copyrighted works.

Key Words: Balkan Wars, World War I, Serbia, The Ottoman State, Nationality.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin çöküşünü kesinleştiren ve ömrünü tamamlamasına neden olan en önemli iki askeri ve siyasi olaydan birisi Balkan Savaşları'dır. Diğeri ise Balkan Savaşları'ndan hemen sonra yaşanan I. Dünya Savaşı'dır. Çöküşün önemli bir unsuru olan Balkan Harbi ile Osmanlı Devleti, topraklarının büyük bir bölümünü kaybederken Sırbistan'a Manastır, Üsküp, İştıp ve Piriştine, Romanya'ya Dobruca ve Silistre, Yunanistan'a Epir'in bütünü, Selanik, Drama, Kavala ile birlikte Güney Makedonya'nın büyük bir kısmını bırakmıştır. Öte yandan Karadağ, Plevlye ve Cakova'yı alırken Bulgaristan'a Makedonya'nın küçük bir bölümü ile Dedeağaç bölgesi verilmiştir. Böylece Osmanlı Avrupası'nın % 83'ü Balkan savaşlarıyla kaybedilmiştir (Yıldırım 2012: 81-83, Özkan 2016: 47; Temizer, 2014: 409; Uçarol, 1995: 443; Kodaman, 1993: 165-169; Ağanoglu, 2001: 56-58). Balkan topraklarının büyük bir bölümünün kaybedilmesine bağlı olarak bu topraklarda yaşayan nüfusun %69'u da Balkan ülkelerine bırakılmıştır (Ashmead-Bartlett 2014: 7; Hall 2003: 179; Bayur 1991: 1-2; Sancaktar 2011: 34; Büyükbaş 2013: 247-248; Yıldırım 2012: 85; Škrijelj 2015: 875).

Büyük toprak kayıpları ile birlikte ciddi bir nüfus kaybının yaşanması Müslümanların hukukunun korunması noktasında bazı sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Osmanlı Devleti'nin sınırları dışında kalan topraklarda yaşayan Müslüman nüfusun geleceğinin garanti altına alınması gerekli idi (Feyzioğlu 2016: 200; Kurnaz Şahin 2015: 143-166). Bu meyanda Osmanlı Devleti tarafından Balkan Devletlerine bırakılan topraklarda yaşayan Müslümanların hakları, Balkan Savaşı sonrasında 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması ile gündeme geldi (FO, 881/10523, TAR, 1913: 5; Okur 2006: 614-617). Yedi maddesi bulunan antlaşmanın son maddesinde savaş esirleri, adli sorunlar, vatandaşlık ve ticari sorunların çözümüne ilişkin esaslar yer almakta idi. Buna göre ifade edilen meselelerin çözümü için ayrıca özel antlaşmaların yapılması kararlaştırıldı (FO, 881/10523, TAR, 1913: 6).

Londra Antlaşması'nın imzalanmasının hemen ardından, barış delegeleri antlaşmanın son maddesinde ifade edilen sorunları çözmek amacıyla görüşmelere başladı. Örneğin esir değişimi, savaş boyunca işlenen tüm suçlar için af, devredilen toprakların Müslüman sakinlerinin milliyeti, posta sisteminin yeniden kurulması, telgraf hatlarının yenilenmesi, savaş öncesinde imzalanan antlaşmaların yürürlüğü, müttefiklerin talepleriyle özel sözleşmelerinin kaldırılması gibi sorunlar ele alındı. Ancak toplantı amacına ulaşamadı. Sorunların çözümüne yönelik genel bir antlaşmanın imzalanmasının

mümkün olamayacağı anlaşılınca konferans 9 Haziran 1913'te sonlandırıldı. Antlaşmanın son maddesinde de ifade edildiği üzere meselelerin halledilmesi için doğrudan görüşmelerin Türkiye ve her bir Balkan ülkesi arasında gerçekleşmesine karar verildi (FO, 881/10523, TAR, 1913: 6; Kurnaz Şahin 2015: 145). Osmanlı Devleti İkinci Balkan Savaşı'nın ardından imzaladığı antlaşmalar ile bıraktığı topraklarda yaşayan Müslüman ahalinin tabiiyet, toprak ve mülkiyet, din ve ibadet özgürlüğü gibi haklarını garanti altına aldı. Nitekim 29 Eylül 1913'te Bulgaristan ile imzaladığı İstanbul Antlaşması ile göç ve Müslümanların haklarını korumaya yönelik esaslar tespit edildi. On yedi maddesi bulunan antlaşmanın, yedinci maddesinden itibaren, devredilen topraklarda yaşayan Müslüman tebaanın haklarına ilişkin hükümler yer aldı (Düstur 1336, Tertip II, C. VII: 15-45; BOA, HR.HMŞ.İŞO. 36/5; FO, 881/10523, TAR, 1913: 8; Bayur 1991: 484-485). Böylece göç meselesi ve bununla ilgili hususular ilk defa resmi bir program çerçevesinde ele alındı (Yıldırım 2012: 82).

Antlaşmalar doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin sınırları dışında kalan topraklarda yaşayan Müslümanların bir kısmı Osmanlı topraklarına göç ederken, diğer bir kısmı ise bulunduğu bölgede kalmayı tercih etti (Yıldırım 2012: 4; Kaya 2013: 2). Antlaşmaların açık hükümlerine rağmen uygulamada yaşanan sıkıntılar Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında tabiiyet problemlerinin yaşanmasına neden oldu. Anılan sorunlar Sırbistan ile de yaşandı. Esasen Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'a bıraktığı topraklarda kalan Müslümanların tabiiyet sorunları Balkan Savaşları sonrasında 14 Mart 1914'te Sırbistan ile imzalanan İstanbul Antlaşması ile çözüme ulaştırılmış idi. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlaması, Osmanlı Devleti ile Sırbistan'ın rakip taraflarda yer almaları ve iki devletin diplomatik ilişkilerinin 1 Kasım 1914 tarihinde resmen sona ermesi nedeniyle ilişkilerin sınırlanması tabiiyet sorunlarının çözümünü zorlaştırdı (Şahin 2016a: 273-274; Dilek, 2004: 267; Şahin 2016b: 72).

Osmanlı Devleti'nin terk etmek zorunda kaldığı topraklarda yaşayan Müslümanların hukuki durumları ile ilgili yapılmış çeşitli bilimsel çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda Balkan savaşları sonrasında Osmanlı Devleti'nin yaşadığı tabiiyet sorunları ve çözüm süreci bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır. Sırbistan özelinde geniş bir perspektiften değerlendirilmemiştir. Bu çalışma bu alandaki açığı gidermek üzere yapılmıştır. Öte yandan bir diğer çalışmada I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasındaki siyasi ve diplomatik sorunlar irdelenmiş bu sırada yine tabiiyet sorununa kısaca değinilmiştir. Keza I. Dünya Savaşı sırasında Sırbistan'dan Osmanlı Devletine göçler ve tabiiyet sorunu başlıklı çalışma ise tabiiyet sorununa değinmekle birlikte daha ziyade Sırbistan'dan Osmanlı topraklarına yapılan göçlerle ilgilidir. Dolayısıyla bu çalışma I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı devleti ile Sırbistan arasında yaşanan tabiiyet sorunlarını kapsamlı ve geniş bir perspektifte değerlendirmek amacıyla kaleme alınmıştır.

D) İstanbul Antlaşması (14 Mart 1914) ve Tabiiyet Meselelerinin Çözümüne Yönelik Çalışmalar

Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasındaki tabiiyet meselelerinin hallinde 14 Mart 1914 tarihli İstanbul Antlaşması temel teşkil eder. Antlaşmanın dördüncü maddesinde tabiiyet meselelerine açıklık getirilmiştir. Bu maddeye göre; Sırbistan'a bırakılan arazide

sakin bulunan şahıslar Sırp tebaası olacaklardır. Ancak kişiler antlaşmanın imzasından itibaren üç sene zarfında Sırp memurlarına bir beyanname vermek suretiyle Osmanlı tabiiyetini isteyebilme hakkına da sahiptirler. Bu beyanname, Osmanlı elçilikleri tarafından kaydedilerek onaylanacaktır. Ancak tabiiyet seçme hakkının kullanılması için kişinin Sırbistan dışına ikametini nakletmesi zorunlu olacaktır. Yabancı memleketlerde yaşayanlar beyannameyi Sırp konsolosluklarına bağlı yazı işleri dairesine verecektir. Bilahare bu evrak Osmanlı elçilikleri tarafından kayıt ve tescil edilecektir (Muahedename 1330/1914: 4; Ökçün 1961: 234; Özkan 2014: 61). Antlaşmayı imzalayan Osmanlı murahhası Ahmed Reşid Bey tarafından Sırp murahhası Mösyö Dragomir L.Stéfanovitch'e bir mektup verilerek Osmanlı Devleti'nin bıraktığı arazinin asli ahalisinden olup Osmanlı topraklarında ikamet eden Hristiyanlardan Sırp tabiiyetine girmek üzere Osmanlı tabiiyetini terk etmek isteyenlere Osmanlı Hükümeti'nin sahip olduğu kanunlar çerçevesinde yardımcı olunacağına dair bir teminat da verilmiştir (Muahedename 1330/1914: 9).

Osmanlı Devleti tabiiyet meselelerinin aksamadan yürütülmesini sağlamak amacıyla İstanbul'da imzalanan Osmanlı Devleti-Sırbistan Antlaşması'nın tabiiyetle ilgili hükümlerinin tatbikini ve takip edilecek tabiiyet esaslarını ve uygulanacak usulleri içeren bir talimatnameyi Mayıs 1914'te elçiliklere tebliğ etmiştir (Talimatname 1330/1914: 5). Talimatname Dâhiliye Nezareti tarafından valiliklere ve mutasarrıflıklara da tebliğ edilmiştir (BOA, DH.İ.UM. E88/11; BOA, DH.KMS. 20/60; BOA, DH.EUM.MTK. 77/4; Serbestoğlu 2013: 474).

Talimatnamenin birinci maddesinde, Sırbistan'a bırakılan arazide olup 14 Mart 1914 tarihinde bu arazide ikamet eden kişilerin, arazinin Osmanlı Devleti tarafından terk edilmesinden dolayı Sırp tabiiyetini elde etmiş olacakları belirtilmiştir. İkinci maddede antlaşmada yer alan esaslar çerçevesinde Osmanlı vatandaşlığının tercih edilebileceği üzerinde durulmuştur (Talimatname 1330/1914: 5; BOA, DH.KMS. 20/60).

Talimatnamenin üçüncü maddesinde “*mütemekkin kesan*” tabiri açıklanmıştır (Talimatname 1330/1914: 5; (BOA, DH.KMS. 20/60)¹. Dördüncü maddede kişilerin Sırp tabiiyetini kabul etmek için zorunlu tutulmadıkları, bunların üç sene zarfında yani 14 Mart 1914 tarihinden 13 Mart 1917 tarihine kadar Osmanlı tabiiyetini seçme haklarının olduğu vurgulanmıştır (Talimatname 1330/1914: 5; BOA, DH.KMS. 20/60). Beşinci maddede ise Osmanlı Devleti'nin bıraktığı arazi ahalisinden olup tabiiyet değiştirmek isteyenlerin takip edeceği yola açıklık getirilmiştir. Buna göre Osmanlı Devleti'nin bıraktığı arazide bulunan ve tabiiyet değiştirmek isteyen kişi ilk olarak Sırp memurlarına bir beyanname vermek durumundadır. Bu işlemin ardından en yakın Osmanlı elçiliği yazı ve hukuk işleri bürosuna bir kayıt muamelesi yaptırılması suretiyle tabiiyet seçme hakkının gerçekleşeceği ifade edilmiştir. Altıncı maddede tabiiyet hakkını kullanan kişilerin, bırakılan araziden çıkmak zorunda olduklarının altı çizilmiştir.

Öte yandan talimatname antlaşmada muğlâk kalan bazı hususlara da açıklık getirmiştir. Zira Osmanlı Devleti tarafından bırakılan arazi ahalisinden olup tabiiyet

¹ Metnin orijinalinde ikamet eden kişiler için “*mütemekkin kesan*” tabiri kullanılmış olup talimatnamenin üçüncü maddesinde bu tabir açıklanmıştır. Buna göre; üçüncü maddede “*mütemekkin kesan tabirinden işbu 14 Mart 1914 tarihinde arazi-i metrukede aileleriyle beraber suret-i kutaya ve daimede ikamet etmekte olan kesan maksud olduğu bilinmelidir*” ifadeleri yer almaktadır.

hakkını kullanan kişilerin bu hakkı kullandıktan hemen sonra mı Sırp topraklarını terk edeceği açık değildir. Bir başka ifadeyle Sırp toprağı olan bölgenin sakini uyruk değiştirip Osmanlı uyruğunu seçmiş ise Sırp topraklarını hemen terk etmek zorunda mıdır, yoksa antlaşmada ifade edilen üç senelik müddeti beklemesi mümkün müdür sorusuna cevap aranmıştır. Bu noktada talimatnamede şu ifadeler yer almaktadır. Osmanlı Devleti tarafından Sırbistan'a bırakılan arazide ikamet edip Osmanlı tabiiyetini seçen kişilerin Sırp hükümeti tarafından kendilerine zorluk çıkarılmaması amacıyla bir an evvel memleketi terk ederek Osmanlı topraklarına gelmelerinin daha doğru olacağı tebliğ edilmiştir (Talimatname 1330/1914: 5-6; BOA, DH.KMS. 20/60). Yedinci maddede ise tabiiyet hakkını kullanmış olan kişilerin Sırbistan haricinde olmak üzere yabancı memleketlerde de ikamet edebilecekleri belirtilmektedir. Dokuzuncu maddede ise aslen Osmanlı Devleti tarafından Sırbistan'a bırakılan arazi sakinlerinden olup da 14 Mart 1914 tarihi itibarıyla geçici olarak yabancı memleketlerde bulunanların ya da söz konusu tarihten sonra oraya nakil olanların durumuna açıklık getirilmiştir. Buna göre Osmanlı Devleti tarafından Sırbistan'a bırakılan toprak ahalisinden olup başka bir ülkede ikamet edenler eğer isterlerse Osmanlı tabiiyetine geçebileceklerdir. Bunun için bırakılan araziye gitmelerine gerek kalmaksızın üç sene müddet zarfında Osmanlı tabiiyetine geçme hakkına sahip olacaklardır (Talimatname 1330/1914: 6; BOA, DH.KMS. 20/60).

Onuncu ve on birinci maddelerde tabiiyet seçimi için gerekli olan resmi işlemlerin aşamalarına dair esaslar yer almaktadır. Buna göre tabiiyet seçimi hakkının sorunsuz olarak halledilebilmesi için 5 ve 9. maddede belirtildiği gibi Osmanlı elçiliği tabiiyet hakkını kullanan kişilerden beyannamesini Sırp memurlara veya konsolosluklara verdiğine dair bir belge isteyecektir. Sırp memurlar ve konsolosluklar beyanname karşılığında bir makbuz ilmühaberi ibraz etmek durumundadır. Şayet makbuz ilmühaberi düzenlenmemiş ise Osmanlı elçiliği kişiye yeni bir beyanname düzenleyecek ve bu beyanname taahhütlü olarak Sırp tarafına gönderecektir. Bu durum deftere kaydedilecektir. Tabiiyet seçme muamelesi yapıldıktan sonra Osmanlı elçilikleri kişilere uyruğunu belirten bir şahadetname vereceklerdir (Talimatname 1330/1914: 6; BOA, DH.KMS. 20/60). Keza Osmanlı elçilikleri Osmanlı tabiiyetini seçen kişilerin Osmanlı topraklarına veya yabancı memleketlere gidebilmeleri için onlara pasaport verecektir. Bu pasaportun Türkçe kısmına kişinin kaydı yazılacaktır. Pasaport hamilinin İstanbul'da imzalanan Osmanlı Devleti-Sırbistan Antlaşmasının dördüncü maddesi hükmü gereğince Osmanlı tabiiyetini seçtiğine dair yanında elçilikten verilen bir şahadetname de bulunacaktır (Talimatname 1330/1914: 7; BOA, DH.KMS. 20/60).

a) Yabancı Ülkelerde Bulunan Şahısların Tabiiyet Hakları

Tabiiyet antlaşmasına uygun olarak yabancı memleketlerde kalan kişilerin durumlarına da açıklık getirilmiştir. Antlaşmanın dördünü maddesinde yer alan esaslara göre, bırakılan arazi ahalisinden olup 14 Mart 1914 tarihinde yabancı memleketlerde yani Osmanlı toprakları ve eski Sırbistan dışında ikamet eden kişiler Osmanlı vatandaşı sayılacaklardır. Ancak isterlerse üç sene içerisinde (14 Mart 1914-13 Mart 1917) Sırp tabiiyetini seçeceklerdir. Sırp uyruğuna geçmek isteyen kişiler Osmanlı elçiliklerinin hukuk ve yazı işleri şubelerine bir beyanname verecekler, bu beyanname Sırp elçilikleri

tarafından kaydedilerek onaylanacaktır (Muahedename 1330/1914: 4; Serbestoğlu 2014: 242-243; Ökçün 1961: 238).

Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'a bıraktığı arazi ahalisinden olup da üçüncü bir ülkede yaşayan şahıslar Sırp tabiiyetini kazandıktan sonra Osmanlı topraklarına dönemeyeceklerdir. Tabiiyet seçme keyfiyeti şahsi olup, küçük çocuklar için tabiiyet seçimi reşit olduktan sonra yapılacaktır. Tabiiyet değiştirmek suretiyle göç etmek zorunda kalan kişiler taşıdıkları eşyalar için gümrük vergisinden muaf tutulacaklardır. Ayrıca bu kişiler gayrimenkullerini muhafaza etme, başkaları vasıtasıyla idare etme hakkına da sahip olacaklardır. Sırbistan'a bırakılan topraklarda kalan Müslümanlar üç yıl boyunca askerlik hizmetinden muaf tutulacaklardır (Muahedename 1330/1914: 4-5; Özkan 2015: 362; Serbestoğlu 2014: 242-243; Ökçün 1961: 238).

Talimatnamenin on yedinci maddesi yabancı memleketlerde bulunan kişilerin tabiiyet değiştirme haklarını kullanmak istemeleri durumunda takip edecekleri resmi işlemleri açıklamaktadır. Buna göre, yabancı memleketlerde olup da tabiiyet hakkını kullanmak isteyenler bunun için en yakın Osmanlı elçiliği yazı ve hukuk işleri dairesine başvurarak bir beyanname vereceklerdir. Bu beyannamede kendilerinin Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'a bıraktığı arazi ahalisinden olduklarını belirteceklerdir. Ayrıca yabancı memleketlerde ikamet ettiklerini ispatlayacak bir şahadetname vereceklerdir. Sırp tabiiyetini kabul etmek istemeleri halinde en yakın Sırp konsolosluğuna kendilerini kayıt ve tescil ettireceklerdir. Osmanlı büyükelçiliği söz konusu kayıt ve tescil muamelesinin yapıldığına dair bir şahadetnameyi Sırp konsolosluğundan talep edecektir. Kişinin bu işlemi gerçekleştirmemesi halinde tabiiyet seçme keyfiyetinin Osmanlı hükümetince yapılamayacağı ifade edilecektir. Zira Sırp konsolosluğuna kaydı ve onayı yaptırılmayan beyannameler hükümsüz olacaktır. Tabiiyet hakkı kullanıldıktan sonra Sırp tabiiyetine geçilmesi için Sırp konsolosluğunun bu tabiiyeti onaylaması şarttır. Sırp tabiiyeti onaylandıktan sonra Osmanlı tabiiyeti terk edilmiş olacaktır.

On sekizinci maddede Osmanlı Devleti tarafından bırakılan arazi ahalisinden olup da yabancı ülkelerde yaşayan kişilerin de tabiiyet seçme haklarının şahsi olduğu, dolayısıyla eşleri, reşit veya diğer çocuklarının bu keyfiyetten dolayı Osmanlı tabiiyetinden mahrum olmayacakları ifade edilmiştir (Talimatname 1330/1914: 8; BOA, DH.KMS. 20/60). Diğer maddede ise Sırp tabiiyeti için yapılan muamelenin ardından kişilerin artık Osmanlı topraklarına gelemeyecekleri de belirtilmiştir. Osmanlı topraklarına gitmek üzere pasaportlarının vize edilmesi hakkında taraflarından vaki olacak her bir talep reddedilecektir (Talimatname 1330/1914: 10; BOA, DH.KMS. 20/60). Yirminci maddede ise tabiiyetle ilgili defterlerin tutulması hususunda esaslar tespit edilerek elçiliklere gönderilmiştir (Talimatname 1330/1914: 10; BOA, DH.KMS. 20/60).

b) Tabiiyet Değiştirenlerin Taşınmaz ve Askerlikle İlgili Meseleleri

Talimatnamenin on ikinci maddesi tabiiyet değiştirenlerin taşınmaz malları ile ilgilidir. Bu maddeye göre tabiiyet hakkını kullanan kişilerin taşınmaz malları üzerindeki hukuki hakları saklıdır. Tabiiyet değiştiren şahıslar mallarını istedikleri şekilde tasarruf edebileceklerdir. Bu kişiler tabiiyet haklarını kullanmış olmalarından dolayı malları üzerindeki tasarruflarından mahrum edilemezler (Talimatname 1330/1914: 7; BOA,

DH.KMS. 20/60). Keza talimatnamenin sekizinci maddesinde Sırbistan'dan ayrılanların nakledilen mallarından ihracat-ı resmi talep edilmeyeceği de ifade edilmiştir.

On üçüncü maddede ise tabiiyet seçme keyfiyetinin kişisel olduğu ve sadece kişinin kendisini bağlayacağına yönelik esas bulunmaktadır. Tabiiyet değiştiren kişinin eşi ile reşit yaşa gelmiş olan çocukları Osmanlı tabiiyetini seçme haklarını ayrıca kullanabileceklerdir (Talimatname 1330/1914: 7; BOA, DH.KMS. 20/60). On dördüncü maddede ise reşit durumda olmayan kişilerin durumuna açıklık getirilmiştir. Bu maddeye göre reşit yaşta olmayanlar reşit çağa geldiklerinde bu vakitten itibaren üç sene zarfında tabiiyet haklarını kullanacaklardır. Reşit olmayıp Osmanlı topraklarında ikamet edenler bilahare reşit çağa ulaştıktan sonra Sırp tabiiyetine geçmek istediklerine dair herhangi bir beyanname vermeden bir yıl daha Osmanlı topraklarında ikamet ederler ise bu durumda muhacir olduklarından Osmanlı tabiiyetinde sayılacaklardır (Talimatname 1330/1914: 7; BOA, DH.KMS. 20/60).

On beşinci maddede askerlik durumları ile ilgili açıklama yer almaktadır. Buna göre 14 Mart 1914 tarihinde bırakılan arazide ikamet eden Müslümanlar tabiiyet hakkını kullanacakları süre olan üç sene zarfında askerlik hizmetinden muaf olacaklardır (Talimatname 1330/1914: 7-8; BOA, DH.KMS. 20/60).

Görüldüğü gibi antlaşma ve talimatnamelerde tabiiyet sorunlarına ilişkin bütün problemlere açıklık getirilmiştir. Ancak bunların kâğıt üstünde olduğu unutulmamalıdır. Zira antlaşmalar tabiiyet haklarını garanti altına almış ise de uygulamalarda ciddi sıkıntılar yaşandığı anlaşılmaktadır. Mesela Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında imzalanan 14 Mart 1914 tarihli antlaşmanın tabiiyetle ilgili hükümlerinin uygulanması iki ülke ilişkilerinin kesilmesi nedeniyle zora girmiştir. Hatta uyruklukla ilgili meseleler iki taraf arasında misilleme uygulamalarına sebebiyet vermiştir. Keza Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'a bıraktığı toprak ahalisinden olup Osmanlı uyruğunu kabul edenlerin taşınmaz mallarının kullanımı hususunda iki devlet arasındaki ilişkileri zorlayan hadiseler yaşanmıştır. Keza Sırbistan'da kalan Müslümanların antlaşmalarla tespit edilen hakları hususunda Sırp hükümetinin yeterli hassasiyeti göstermediği belgelere yansıyan sorunlar arasındadır (Arslan 2008: 66).

II) Tabiiyetle İlgili Yaşanan Sorunlar

Balkan Savaşlarını müteakip I. Dünya Savaşı'nın başlaması Balkan Savaşlarının ardından imzalanan antlaşmaların tabiiyet meselelerine ilişkin hükümlerinin uygulanmasında bazı sıkıntılar yaratmıştır. Osmanlı Devleti ile Sırbistan'ın rakip taraflarda yer alması İstanbul Antlaşması'nın hükümlerinin uygulanmasını zorlaştırmıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin sınırlı hale gelmesi tabiiyet meselelerinin uzamasına neden olmuştur.

Sırbistan ile antlaşmanın imzalanmasından sonra talimatname hazırlanıncaya kadar geçen müddet içerisinde tabiiyet uygulamalarının aksamaması için Dâhiliye Nezareti tarafından kurumlara bir yazı gönderilmiştir. 16 Nisan 1914 tarihli yazıda, Sırbistan ile imzalanan antlaşmanın tabiiyete yönelik hükümlerinin Yunanistan ile yapılan antlaşmanın içeriği ile benzer olması nedeniyle Sırbistan'a bırakılan mahallerden gelecekler hakkında ilgili talimatname hazırlanıncaya kadar işlemlerin Yunanistan'dan gelenlere yapılan muamele gibi tatbik edilmesi istenmiştir (BOA, DH.MB.HPS.M., 12/37; BOA, DH.KMS. 20/60).

Esasen arşiv belgeleri incelendiğinde 14 Mart 1914 tarihli Osmanlı-Sırbistan Antlaşması'nın imzalanmasından bir süre sonra tabiiyet seçme haklarının kullanılmaya başladığı görülmektedir. Hatta tabiiyet hakkının kullanımı için başvurular I. Dünya Savaşı başladıktan sonra belirgin şekilde artmış, Mart-Eylül 1915 tarihleri arasında daha da yoğunlaşmıştır. Örneğin Osmanlı topraklarında yaşayan ancak Sırp tebaasından olan bazı kişiler söz konusu tarihler arasında Osmanlı tabiiyetini kabul etmek için başvuruda bulunmuşlar ve bilahare Osmanlı Devleti tabiiyetine kabul edilmişlerdir (BOA, DH.İD. 61/-2/60; BOA, DH.İ.UM. 29/-1/71; BOA, DH.İ.UM. 29/-2/5; BOA, DH.İ.UM. 29/-2/48; BOA, DH.İ.UM. 29/-2/83; BOA, DH.SN.THR. 64/79).

Tabiiyet başvuruları değerlendirilirken titiz bir istihbarat çalışması yapıldığı görülmektedir. Tabiiyet başvurusu ilk önce Hariciye Nezareti Tabiiyet Müdüriyetine yapılmakta idi. Bu işlemin ardından mutat olduğu üzere Hariciye Nezareti durumu Dâhiliye Nezareti'ne bildirirdi. Dâhiliye Nezareti Polis Müdüriyeti Umumisi ise tabiiyet başvurusu yapan şahsın ayrıntılı bilgilerini içeren bir istihbarat çalışması yapmakta idi. Polis Müdüriyeti istihbarat çalışmasının sonucunda elde ettiği bilgiler ışığında kişinin Osmanlı tabiiyetine alınması ile ilgili görüşünü bildirirdi. Böylece kişinin Osmanlı tabiiyetine geçmesinde herhangi bir sakınca olup olmadığı anlaşılırdı.

İstihbarat çalışmasında, kişinin doğum tarihi ve yeri, Sırbistan'da nerede yaşadığı, hangi tarihten beri Osmanlı toprağında oturduğu, Osmanlı topraklarının diğer mahallerinde bulunup bulunmadığı, eş ve evlatlarının var olup olmadığı, var ise yaşları ve isimleri, üzerine kayıtlı emlak ve yabancı tabiiyetine kayıtlı evrakının bulunup bulunmadığı, hâli ve şanı itibarıyla Osmanlı tabiiyetini kabulünde mahzur olup olmadığı dikkate alınan hususlardandı (BOA, DH.İD. 61/-2/60).

Örneğin Balkan Muharebesi sırasında Malik oğlu Davud adlı bir Osmanlı vatandaşının arazisi Sırp hükümeti tarafından işgal edilmiştir. Bunun üzerine Davud, Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Savaş bitip Sırbistan ile 14 Mart 1914'te İstanbul Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Malik oğlu Davud Osmanlı uyruğuna geçmek için başvuruda bulunmuştur. Bunun üzerine Polis Müdüriyeti Umumisi kişi hakkında kapsamlı bir istihbarat çalışması yapmıştır. Çalışmanın sonucunda Malik oğlu Davud'un, Ayşe adında bir eşi ve yedi yaşında Murat adlı bir oğlu ile bir buçuk yaşında Fatma adında bir kızının bulunduğu, Davud'un Kalkandelen kazasının Gurban karyesinden olduğu, arazisinin Balkan Savaşları sırasında Sırlar tarafından işgal edilmesi üzerine Selanik'e, buradan Kale-i Sultaniye'ye, oradan da Çatalca üzerinden İstanbul'a ulaştığı, Beyoğlu'nda bir muhallebicide altı hafta çalıştığı, yabancı olduğuna dair herhangi bir evrakının mevcut olmadığı ve Osmanlı Devleti'nin başka mahallerinde bulunmadığı tespit edilmiştir. Polis müdüriyeti kişinin Osmanlı tabiiyetine kabulünde herhangi bir mahsur görülmediğini belirtmiştir (BOA, DH.İD. 61/-2/53).

Yine 21 Mart 1915 tarihli bir belgeden anlaşıldığı üzere Sırp tebaasından olup İstanbul'da ikamet eden Hacı Salihoğlu Hayrettin de Osmanlı tabiiyetine geçmeyi talep etmiş, Dâhiliye Nezareti Polis Müdüriyeti Umumisi bu kişi hakkında da benzer bir istihbarat çalışması yapmıştır. Bu çalışma sonucunda kişinin Taşlıca nüfusuna kayıtlı olduğu, Bosna'nın Paluca mahallesinde yaşadığı, Balkan Harbinde Taşlıca'nın Sırp istilasına uğraması sonucunda Nisan 1914'te İstanbul'a göç ettiği, uhdesinde emlak ve

arazi bulunmadığı ve hâl ve şartı itibarıyla da Osmanlı tabiiyetini kabulünde bir mahsur olmadığı ifade edilmiştir (BOA, DH.İD. 61/-2/60).

Sırbistan tarafından işgal edilen topraklardan çok sayıda göçmen gelerek daha sonra Osmanlı tabiiyetini seçmişlerdir. İstanbul'da ikamet eden ancak Sırp tebaasından olan Manastırlı Müslim oğlu İsmail de bunlardan birisidir. Müslim oğlu İsmail 1915 Şubat ayında Osmanlı tabiiyetine geçmek için müracaat etmiştir. Bunun üzerine Hariciye Nezareti Tabiiyet Müdüriyeti durumu Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiş, kişinin Osmanlı tabiiyetine geçmesinde bir sakınca olup olmadığını soruşturulması talep edilmiştir. Dâhiliye Nezareti Polis Müdüriyeti Umumisi tarafından gerekli çalışmalar yapılmıştır. Buna göre Manastırlı Müslim oğlu İsmail, Balkan Harbi sırasında memleketinin Sırp hükümeti tarafından işgal edilmesi üzerine 23 yaşındaki eşi ve 9 yaşındaki oğlu ile Mayıs 1914'te Selanik üzerinden İstanbul'a gelmiştir. Sirkeci'de bir müddet ikamet ettikten sonra Topçu mevkiinde bir meskende oturmaya başlamıştır. İsmail'in Osmanlı memleketinin diğer mahallerinde bulunmadığı, üzerine kayıtlı emlak ve arazisinin olmadığı anlaşılmıştır. Polis müdüriyeti kişinin hâl ve şart olarak Osmanlı tabiiyetine geçmesi için herhangi bir engel olmadığını ifade etmiştir. Dâhiliye Nezareti bu durumu 24 Mart 1915'te Hariciye Nezareti'ne bildirmiştir (BOA, DH.İD. 61/-2/63).

Sırbistan ile tabiiyet meseleleri hususunda yaşanan önemli aksaklıklardan birisi de tabiiyet hakkının kullanılması sırasında takip edilecek usulle ilgili olarak bazı istisnaların ortaya çıkmış olmasıdır. Esasen Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında imzalanan 14 Mart 1914 tarihli antlaşmaya göre Sırbistan'a bırakılan arazide bulunanların Sırp tabiiyetine geçtikleri kabul edilmiştir. Ancak bunlardan Osmanlı tabiiyetini seçmek isteyenlerin mahalli Sırp memurlarına bir beyanname vermeleri ve bunu en yakın Osmanlı elçiliğine kayıt ve tescil ettirmeleri zorunlu idi. Fakat I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ve tarafların rakip tarafta yer almaları nedeniyle Kasım 1914'te Sırbistan ile Osmanlı Devleti'nin ilişkileri kesilmiştir. Bu müddet zarfında tabiiyet hakkını kullanmak isteyenlerin Sırp memurlarına beyanname vermesi mümkün olmayacağı için buna bir çözüm yolu bulunmuştur. Bu meyanda Osmanlı topraklarına göç eden ancak Sırp tabiiyetine mensup olanların bu tarihlerde Sırp memurlarına beyanname vermeksizin, Osmanlı elçiliklerine giderek kendilerini kayıt ettirmek suretiyle tabiiyet haklarını kullanabilecekleri bildirilmiştir (BOA, DH.MB.HPS. 154/81; BOA, DH.UMVM. 123/106; Özkan 2014: 54).

Öte yandan savaş sırasında tabiiyet seçme hakkını kullanmak isteyenler için bazı tereddütler ortaya çıkmıştır. Sırbistan ile Osmanlı Devleti'nin savaşan rakip taraflarda yer almaları tabiiyet hükümlerinin uygulanmasında temel teşkil eden İstanbul Antlaşması'nın uygulanıp uygulanmayacağı hususunu gündeme getirmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, tabiiyet hakkının kullanılmasında Sırbistan hükümeti ile imzalanan antlaşma şartlarına göre davranılması gerektiğini hatırlatarak, Sırbistan arazisinde hak sahibi olan Müslümanlardan isteyenlerin Osmanlı tebaası olabileceklerine dair bildiriler yayınlamıştır (BOA, DH.MB.HPS. 154/81).

Tabiiyet meseleleri ile ilgili sıkıntılar I. Dünya Savaşı boyunca devam etmiştir. Örneğin Karadağ, Sırbistan ve Arnavutluk'tan Osmanlı topraklarına hicret veya iltica edenlerle ilgili muamelelerin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin sıkıntılar söz konusudur. Bu anlamda 30 Ağustos 1916'da Kala-i Sultaniye Mutasarrıflığına Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda, Karadağ, Sırbistan ve Arnavutluk'tan Osmanlı topraklarına gelen ve

iltica eden kişiler için askerlik nakdiyesi uygulanmadığını, ancak Karadağ'da, Sırbistan'da ve Arnavutluk'ta siyasi durumun değişmesi nedeniyle memleketlerine dönmek isteyenlere izin verilmesi, Osmanlı topraklarında kalmak isteyenlere ise Osmanlı tabiiyetini tercih etmeleri durumunda kalabilmeleri izninin verildiği hatırlatılmıştır. Mutasarrıflık, Harbiye Nezareti tarafından gönderilen 13 Ağustos 1916 tarihli ve 283 numaralı tahrirata binaen Osmanlı tabiiyetini seçen kişilere askerlik yükümlülüğünün geleceğini ifade etmekle birlikte bununla ilgili Dâhiliye Nezareti tarafından bir yazı gelmediği dolayısıyla bu tarz bir muamelenin yapılmasının imkânsız olduğu vurgulanarak bu konuda bir emir beklendiği ifade edilmiştir.

Bu olay üzerine Dâhiliye Nezareti durumu Hariciye Nezareti'ne yazmıştır. Hariciye Nezareti verdiği cevapta, Karadağ, Sırbistan ve Arnavutluk'tan Osmanlı topraklarına gelmiş olanlar için yapılacak muamelenin Meclis-i Vükela'ya intikal ettirildiğini, ancak henüz bir cevap alınmadığını ifade etmiştir. Bu yazı üzerine Dâhiliye Nezareti mutasarrıflığa bir yazı göndererek, Sırbistan, Karadağ ve Arnavutluk'tan Osmanlı topraklarına gelmiş olanlar hakkında tatbik edilecek muamelenin Meclis-i Vükela'da görüşüleceği, buradan çıkacak kararın bilahare tebliğ olunacağını bildirmiştir (BOA, DH.EUM.5.ŞB. 5/20).

Görüldüğü gibi tabiiyetle ilgili yaşanan en temel sorunlardan birisi de Osmanlı Devleti'nin bıraktığı topraklardan olup da Osmanlı topraklarında kalan ancak Balkan devletlerinin tabiiyetine geçmiş olan şahıslarla ilgili olmuştur. Bu sorun 11 Mart 1917'de Meclis-i Vükela'da görüşülmüştür. Buna göre, Balkan hükümetlerine bırakılan arazi ahalisinden olup da Balkan devletlerinin tabiiyetine geçmiş, ancak Osmanlı topraklarında bulunanların, bu topraklardan çıkarılması için iki ay müsaade verilmiştir (BOA, MV. 207/25-1.1).

Esasen bu durum daha sonraki yıllarda da sorun teşkil etmiştir. Örneğin 23 Kasım 1918'de Polis Müdüriyet-i Umumisi tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda Balkan Muharebelerinden sonra Sırbistan'a bırakılan topraklar ahalisinden olup, harp sırasında İstanbul'a gelen Sırp uyruklu şahıslar olduğu ifade edilmiştir. Bu durumda olanların antlaşmalar gereğince Osmanlı toprakları haricine çıkarılması gerektiği, ancak olağanüstü koşullar nedeniyle ülke dışına çıkarılmalarının ertelendiği hatırlatılmıştır. Öte yandan tüccarlar dâhil olmak üzere bırakılan topraklar ahalisinden olup İstanbul'da ikamet eden bazı şahısların hukuklarını muhafaza etmek için memleketlerine dönmek arzusunda olduklarının anlaşıldığı bildirilmiştir. Seyahat etmek arzusunda olan ecebi tebaaya seyahat vizesi verildiği, lakin Sırp uyruklu eski Osmanlı tebaasına nasıl bir muamele uygulanması gerektiği hususunda tereddüt yaşandığı ifade edilmiştir. Polis müdüriyeti, bununla ilgili yapılması gereken muamelenin bildirilmesini istemiştir. Bunun üzerine bir dizi yazışma yapılmıştır. 29 Aralık 1918 tarihinde Hariciye Nazırı Mustafa Sami imzasıyla Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda Balkan Harbi'nden sonra Yunanistan ve Sırbistan'a bırakılan topraklar ahalisinden olup Osmanlı vatandaşlığından çıkan bazı şahısların Osmanlı topraklarında ticaret yaptıkları, ya da bunların kendi topraklarına geçmek için Polis Müdüriyetinden müsaade istediklerinin görüldüğü ifade edilmiştir. Osmanlı uyruğu taşımayıp memleketlerine gitmek isteyenlere İtilaf Devletleri tebaası gibi muamele edilerek, gitmelerine müsaade edilmesi istenmiştir. Ayrıca Osmanlı topraklarında ikamet etmekte olup ticaret ve seyahat yapma emelinde bulunanlara ise

“Yunanistan ve Sırbistan ile henüz münasebetin kurulamamış olması ve mütarekede buna yönelik bir esasın yer almaması nedeniyle” izin verilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Ancak hassas bir dönemde bulunulmasından dolayı şahıslara karşı kuvvet kullanmadan memleketi terk etme uyarısı yapılmasının doğru olacağı hatırlatılmıştır (BOA, DH.EUM.ECB. 21/35, 1-10).

Aynı sorun daha sonraki dönemde de yaşanmaya devam etmiştir. Örneğin 15 Ocak 1919 tarihli belgede Dâhiliye Nezareti, Yunanistan ve Sırbistan’a bırakılan topraklarda yaşayan ve söz konusu devletlerin uyruğunu tercih eden kişilerin hala Osmanlı topraklarında ikamet etmelerinden kaynaklanan meseleye açıklık getirmiştir. Esasen antlaşma şartlarına göre Osmanlı uyruğunu seçme hakkı varken Balkan devletlerinin tabiiyetine geçen eski Osmanlı vatandaşlarının Osmanlı topraklarında ikamet ve seyahat etmelerine müsaade edilmemektedir. Ancak I. Dünya Savaşı koşulları antlaşma şartlarının esnemesine sebep olmuştur. Bu meyanda Dâhiliye Nezareti, içinde bulunulan şartların hassas olması nedeniyle bu hususta bir zorlamaya gidilmemesi, kişilere memleketi terk etme uyarısında bulunulmasının yeterli olacağını bildirmiştir. Bununla birlikte memleketi terk etmek isteyenlere de diğer devletler tebaası gibi müsaade edilmesi gerektiği hatırlatılmıştır. Osmanlı topraklarında ticaret ve seyahat arzusunda bulunanlara ise Yunanistan ve Sırbistan ile henüz resmi münasebetlerin kurulmamış olmasından dolayı müsaade edilmemesi istenmiştir (BOA, DH.İ.UM.EK. 112/55).

Tabiiyet meselesi ile ilgili yaşanan en önemli problemlerden birisi de antlaşmalarla tespit edilen tabiiyet seçme müddetinin geçirilmiş olmasıdır. Örneğin Balkan Savaşlarından sonra Sırbistan ile imzalanan antlaşmaya göre; Osmanlı Devleti tarafından Sırbistan’a bırakılan topraklarda bulunan ahali, antlaşma tarihinden itibaren üç sene içerisinde isterlerse Osmanlı vatandaşlığına geçebileceklerdi. Ancak bu müddeti geçirenler olmuştur. Örneğin Hacı Vançoğlu Todori adlı şahıs belirlenen müddet içerisinde Osmanlı ülkesine göç etmemiştir. Daha sonra Osmanlı tabiiyetine geçmeyi talep etmiştir. Ancak Bâb-1 Âli Hukuk Bürosu kişinin başvurusunu reddetmiştir. Buna gerekçe olarak da, Balkan Harbi sonrasında Sırbistan ile yapılan antlaşma gereğince belirtilen müddet olan üç yıl içerisinde kişinin Osmanlı topraklarına göç etmesi gerektiği, ancak bu girişimin yapılmadığı gösterilmiştir (BOA, DH.SN.THR. 87/55-1-2; Erım 1953: 462-463).

Tabiiyetle ilgili önemli uygulama esaslarından birisi de çocukların tabiiyetinin ne olacağı ile ilgili husustur. Tabiiyet talimatnamesinde Osmanlı tabiiyetini seçmiş olan kişilerin çocuklarının reşit çağa gelinceye kadar Osmanlı sayılacakları ifade edilmiş idi. Ancak uygulamada zaman zaman tereddütler hasıl olmuştur. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti ilgili kurumlara yazı göndererek Sırbistan’a bırakılan arazi ahalisinden olup da Osmanlı topraklarına göç eden şahısların çocuklarının tabiiyetlerini tayin edecekleri zamana kadar Osmanlı sayılacakları, bu nedenle muamelelerinin buna göre yapılması gerektiği hatırlatılmıştır (BOA, DH.SN.THR. 64/79).

Tabiiyetle ilgili problem yaratan hususlardan birisi de yanlış beyanlar olmuştur. Örneğin Sırbistan elçiliği, Osmanlı memurlarının Osmanlı topraklarında bulunan Sırp tebaasını kanunlara aykırı olarak askere sevk ettiğini, bazen de ufak bahaneler ile polis merkezine götürerek burada korkuttuklarını iddia etmiştir. Bu iddiasını ise Debreli İshak Veledi Yakof’un şikayetine dayandırmıştır. Hariciye Nezareti bu iddiayı 3 Eylül 1914’te Dâhiliye Nezareti’ne bildirilmiştir. Dâhiliye Nezareti, Sırbistan elçiliği tarafından

tabiiyetleri dikkate alınarak askere sevk edildikleri iddia edilen kişilerin isimlerinin verilmesi gerektiği, bu isimler üzerinden tahkikat yapılabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca ufak bahaneler ile Sırp uyruklu kişilerin korkutulduğuna dair iddialar ise reddedilmiştir. Bu iddiaya verilen cevapta polis merkezi tarafından şimdiye kadar hiçbir şahsın korkutulmadığının ve darp edilmediğinin altı çizilmiştir. Bahse konu olan Debreli İshak Veledi Yakof'un durumunun söylenenden oldukça farklı olduğu dile getirilmiştir. Şöyle ki; İshak Veledi Yakof'un bir sene evvel İstanbul'da peksimet yapıp sattığı, bu esnada bir zabıtaya rüşvet teklifinde bulunduğu, bu nedenle yargılanma esnasında memleketine firar ettiği bildirilmiştir. Bilahare Yakof geri dönmüş ve aldığı ceza kendisine tebliğ edilmiştir. Ancak Yakof artık Osmanlı tebaası değildir. Osmanlı tabiiyetini muhafaza etmeyenlerin Osmanlı Devleti'ne göç edemeyeceklerine dair hükme binaen Yakof'un yirmi gün zarfında memleketine döneceğinden dolayı kefaletle serbest bırakılmıştır. Bu durumda Sırbistan elçiliğinin Yakof'un iddialarına dayandırarak Osmanlı Devleti'ne suç isnat etmesinin gerçek dışı olduğu anlaşılmış, durum Sırbistan elçiliğine bildirilmiştir (BOA, DH.EUM.KLU. 2/24).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'a bıraktığı topraklarda yaşayan Müslümanların tabiiyet sorunları 14 Mart 1914'te Sırbistan ile imzalanan İstanbul Antlaşması ile çözüme ulaştırılmaya çalışılmış, bu meyanda Osmanlı Devleti'nin bıraktığı topraklarda yaşayan Müslümanlara Sırp tebaası olma ya da antlaşmanın imzalandığı tarihten itibaren üç yıl içinde Osmanlı tabiiyetini seçebilme hakkı tanınmıştır.

Osmanlı Devleti elçiliklere gönderdiği tabiiyet talimatnameleri ile tabiiyet seçme hakları için uygulanacak esasları tespit etmiştir. Bu talimatnameler ışığında tabiiyet seçme hakkını kullanacak kişiler elçilikler tarafından bilgilendirilmiş, kendilerinden istenen resmi evrakları tamamlayarak gerekli işlemleri yapmışlardır. Ancak I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte tabiiyet seçme hakkının kullanımında bazı sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Özellikle Osmanlı Devleti ile Sırbistan'ın rakip taraflarda yer almaları İstanbul Antlaşması'nın hükümlerinin uygulanmasını zorlaştırmış, tabiiyet haklarını güvence altına alan bu antlaşmanın uygulanmasında yaşanan aksaklıklar tabiiyet meselelerinin halledilme sürecini uzatmıştır.

Netice olarak şunu söylemek mümkündür ki, Osmanlı Devleti, uluslararası antlaşmalarla ve ülke içinde kurumlara gönderilen talimatnamelerle tabiiyetle ilgili sorunları halletmeye çalışmıştır. Meselenin halledilmesine yönelik en önemli düzenlemelerden birisi Sırbistan'a bırakılan araziden olup Osmanlı uyruğuna geçmek isteyenlerin üç yıl içinde tabiiyet hakkını kullanmaları ile ilgilidir. Bu tedbirler kâğıt üzerinde sorunsuz görünmekle birlikte I. Dünya Savaşı'nın başlaması tabiiyetle ilgili antlaşma şartlarının uygulanmasında aksaklıklara neden olmuştur.

Kaynaklar

1) Arşiv Belgeleri

The National Archives UK

The National Archives UK, Foreign Office (FO), 881/10523, *Turkey Annual Report (TAR)*, 1913, s. 1-41.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Kalem-i Umumî Müdüriyeti (DH.EUM.KLU.), 2/24.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 5. Şube (DH.EUM.5.ŞB.), 5/20.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Ecanib Kalemi (DH.EUM.ECB.), 21/35, 1-10.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Mektubî Kalemi (DH.EUM.MTK.), 77/4.

Dâhiliye Nezareti İdâre Evrakı (DH.İD.), 61/-2/53; 61/-2/60; 61/-2/63.

Dâhiliye Nezareti İdâre-i Umumiye Ekleri (DH.İ.UM.EK.), 112/55.

Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Kalemi (DH.İ.UM.), 29/-1/71; 29/-2/48; 29/-2/5; 29/-2/83; E88/11.

Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsûs Müdüriyeti Belgeleri (DH.KMS.), 20/60.

Dâhiliye Nezareti Mebânî-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti (DH.MB.HPS.), 154/81.

Dâhiliye Nezareti Mebânî-i Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Mütferrik (DH.MB.HPS.M.), 12/37.

Dâhiliye Nezareti Sicill-i Nüfus Tahrirat Kalemi, (DH.SN.THR.), 64/79; 87/55-1-2.

Dâhiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye-i Vilayât Müdüriyeti (DH.UMVM.), 123/106.

Hariciye Nezareti İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO.), 36/5.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV.), 207/25-1.1.

2) Yayımlanmış Belgeler

Düstur. (1336). Tertip II. C. VII, Dersâadet: Matbaa-i Amire.

Muahedenname. (1330/1914). Devlet-i Âliye-i Osmaniye ile Sırbıye Devleti arasında 1-14 Mart tarihinde İstanbul'da Akd Olunan Muahedenamedir, İstanbul: Matbaa-i Amire.

Talimatname. (1330/1914). Hâriciye Nezâreti, Dersâadette Akd Edilen Devlet-i Âliye-Sırbistan Muâhedenamesi Ahkâmı Mucibince Tatbik ve Takib Olunacak Olan Tabiiyet Mesalesine Dair Devlet-i Âliye Şehbenderlerine Tebliğ ve İrsal Olunacak Talimatnamedir, Dersâadet: Matbaâ-i Osmaniye.

3) Araştırma Eserleri

Ağanoğlu, H. Yıldırım. (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Arslan, Sezer. (2008). *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları*, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ashmead - Bartlett, E. (2014). *Türklerin Rumeli'ye Vedası*, (Çev. G. Şengün- H. Büşra Yavuz), 2. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.

Bayur, Yusuf Hikmet. (1991). *Türk İnkılap Tarihi*, C. II, Kısım II, Üçüncü Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Büyükbaş, Hakkı. (2013). “Kimlik, Güç ve Dış Politika:1912-13 Yıllarında Rusya’nın Balkan Politikası Üzerine Bir Analiz”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 8, S. 1, s. 245-276.
- Dilek, Mehmet Sait. (2004). “Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (Yugoslavya) ile Diplomatik İlişkilerin Kurulması ve Kral Alexander Karadjordjevic Gözüyle Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye”, *Journal of Atatürk*, 4 (2) 267-278.
- Erim, Nihat. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)*, C. 1, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fak. Yayınları.
- Hall, Richard C. (2003). *Balkan Savaşları 1912-1913*, (Çev. Mehmet Tanju Akad) İstanbul: Homer Yayınları.
- Kaya, Mehmet. (2013). “Balkan Savaşları Sırasında Anadolu’ya Göçler ve Karşılaşılan Sorunlar”, *History Studies*, C. 5, S. 6, (Kasım), s. 1-16.
- Kodaman, Bayram. (1993). “1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (Redaktör Hakkı Dursun Yıldız), 12, İstanbul: Çağ Yayınları, s. 19-282.
- Kurnaz Şahin, Feyza. (2015). “Balkan Savaşları Sonrasında Osmanlı Devleti’nin Kaybettiği Topraklardaki Müslümanları Korumaya Yönelik Hukukî Düzenlemeler”, *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Defter-i Hâkânî*, C. I, (Edt. A. Temizer-U. Özcan), İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, s. 143-166.
- Okur, Mehmet. (2006). “Balkan Savaşları”, *Balkanlar El Kitabı*, C. I, Edt. O. Karatay-B.A. Gökdağ, Ankara: Karam-Vadi Yayınları, 612-624.
- Ökçün, Gündüz. (1961). “Bazı Türk Antlaşmalarına Göre Toprak Kazanma ve Kaybetmenin Yurttaşlık Üzerine Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XVI, Nr. 1, (1 Mart), s. 221-244.
- Özkan, Ayşe. (2014). “I. Dünya Savaşı’nda Sırbistan’ın Müslümanlara Karşı Tutumu”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 7, S. 14, (Yaz), s. 49-70.
- Özkan, Ayşe. (2015). “I. Dünya Savaşı Sırasında Sırbistan’dan Osmanlı Devletine Göçler ve Tabiiyet Sorunu”, *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, (Yay. Haz. A. Yavuz Akengin, S. Koçarslan), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 347-368.
- Özkan, Ayşe. (2016). “Balkan Savaşları’nda Sırpların Müslümanlara Yönelik Gayri İnsanî Uygulamaları”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 8, S. 15, (Nisan), s. 23-54.
- Sancaktar, Caner. (2011). “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 2, s. 27-47.
- Serbestoğlu, İbrahim. (2013). “Balkan Savaşları ve Tabiiyet Sorunu”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII/2, s. 471-486.
- Serbestoğlu, İbrahim. (2014). *Osmanlı Kimdir? Osmanlı Devleti’nde Tabiiyet Sorunu*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Sezer Feyzioğlu, Hamiyet. (2016). Hatıraların Işığında Balkan Savaşları, *DTCF Dergisi*, 56.2, s. 200-213.

- Škrijelj, Redžep. (2015). “Birinci Dünya Savaşı’nda Sırbistan Krallığı Müslümanları”, *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, (Yay. Haz. A. Yavuz Akengin, S. Koçarlan), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 871-895.
- Şahin, Gürsoy. (2016a). “I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti ile Sırbistan Arasındaki Siyasî Sorunlara Dair Bazı Tespitler (1914-1918)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, S. 2, (Aralık), s. 269-286.
- Şahin, Gürsoy. (2016b). “Impact of World War I on The Muslim Population of Serbia”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 5, s. 71-81.
- Temizer, Abidin. (2014). “İkinci Balkan Savaşı’nda Romanya”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 31, s. 403-413.
- Uçarol, Rifat. (2005). *Siyasi Tarih (1789-2010)*, 4. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları.
- Yıldırım, Seyfi. (2012). “Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (CTAD), S. 16, Yıl 8, (Sonbahar), s. 75-92.

Ek-1 Osmanlı Devleti İle Sırbistan Arasında Yapılan İstanbul Muahedemesine Göre Uygulanacak Tabiiyet İşlemlerine Dair Talimatname

